

"BÜYÜK SATRAÇ TAHTASI"¹ VE RUSYA'DA SİLAHLI KUVVETLERİN MODERNİZASYONU

C. Cem OĞUZ*

During the Soviet period, the military balance between Eastern and Western blocs and especially between the USA and the USSR, has played a crucial role in the power equilibrium of the world. But in the post-Soviet era, this equilibrium has been transformed into a new dimension. Today, the USA considers to restart its military defense system with a different concept but in a similar context of "Stars Wars Project" of Cold War era. On the other hand, the Russian Federation has faced serious difficulties in converting the defense system project of the USA and considered the ways of modernizing its military power. This article is going to discuss this new power (in)equilibrium in military balance between the USA and Russia by analyzing the projects and conflicts of Russian military power.

Başkan Clinton'un iktidarının son günlerinde Washington'da tartışılmaya başlanan bir konu Türkiye'de ne yazık ki gerekli ilgiyi görmedi: Ulusal Füze Savunma Sistemi ya da, bildik ismiyle, Yıldız Savaşları Projesi.² Söz konusu projenin Soğuk Savaş'ın koşulları içerisindeki yeri ve 1980'li yıllardaki fonksiyonu dikkate alınırsa, Amerikan yönetiminin uluslararası kamuoyunda ortaya çıkacak olumsuz tepkiyi göze almak pahasına düğmeye basmasının sebepleri çok daha iyi anlaşılır. Yıldız Savaşları Projesi'ne yeşil ışık yakan Ronald Reagan yönetiminin çok önemli bir beklentisi vardı. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Leonid Brejnev dönemindeki durağanlıktan ve Afganistan'da yürütülen savaşın doğurduğu ekonomik yükten zaten büyük darbe yemiş olan Sovyet ekonomisinin yeni bir silahlanma yarışını kaldıramayacağını; bu nedenle de, Sovyet rejiminin er veya geç masaya oturmak ve, daha da önemlisi, taviz vermek zorunda kalacağını biliyordu. Nitekim, beklediği sonuçları da Mihail Gorbaçov'un iktidara gelişiyle birlikte aldı. Gorbaçov, her ne kadar silahsızlanma yönündeki inisiyatiflerini "daha güvenli bir dünya" gerekçesine dayandırarak Nobel Barış Ödülü'nü almış da olsa, aslında Amerika'yla restleşmenin Sovyetler Birliği'nin sonuyla eş anlamlı olduğunun çok da

¹ Atf, Zbigniew Brzezinski'nin Türkçe'ye de çevrilen aynı isimli kitabıdır.

* ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Eski Araştırmacısı.

² Projenin terminolojideki resmi adı, Stratejik Savunma Girişimi'dir (*Strategic Defence Initiative*).

Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt: 6, Sayı: 4, s. 107-120.

.....
 : **Gorbaçov, her ne kadar**
 : **silahsızlanma yönündeki**
 : **inisiyatiflerini**
 : **"daha güvenli bir dünya"**
 : **gereğesine dayandırarak**
 : **Nobel Barış Ödülü'nü**
 : **almış da olsa, aslında**
 : **Amerika'yla restleşmenin**
 : **Sovyetler Birliği'nin**
 : **sonuyla eş anlamlı**
 : **olduğunun çok da iyi**
 : **farkındaydı.**
 :

iyi farkındaydı.³ Amerika'ya meydan okumayı göze alamadı, tek taraflı tasarruflara giderek Doğu Avrupa'dan askerlerini çektiğini açıkladı, kısa bir süre sonra, trajik bir şekilde, Sovyetler Birliği'nin bekası için bunun dahi yetmediğinin ayrımına vardı.

Nükleer savaş tehdidinin ortadan kalktığı, NATO'nun bile karşısında bir düşman görevinin çaresizliğiyle varlık sebebinin yeniden tanımlanmaya çalıştığı ve, güllük gülistanlık olmasa da, en azından ulus-

lararası istikrarın tesis edildiği bir dönemde ABD'nin Yıldız Savaşları Projesi'ni tekrar hayata geçirmeye çalışmasının nedenleri ne olabilir? Olasılıkları sıralayalım:

1. Başkanlık seçimleri öncesinde siyasi bir manevra,
2. Amerikan silah şirketleri ve lobisinin (*military industrial complex*) baskısı,
3. Başkan Clinton döneminde önemli bir büyüme yaşayan Amerikan ekonomisinin doğal bir zorlaması,
4. Zaten nükleer silahların kontrolü konusunda çok hassas olan Amerika'nın nükleer silaha sahip olduğu düşünülen İran ya da Kuzey Kore gibi bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin olası bir çılgınlığından duyduğu korku,
5. Avrupa Birliği'nin (AB) kendi silahlı kuvvetlerini oluşturarak ABD'nin Kıta Avrupası'ndaki etkinliğinin azaltılmasını isteyen Almanya ve Fransa gibi bazı Batı Avrupa ülkelerine bir gözdağı,
6. Rusya ve Çin gibi Amerikan hegemonyasının kabulüne direnen, ancak yeni bir silahlanma dalgasını da ekonomik açıdan kaldıramayacak olan bazı uluslararası aktörlere yönelik yeni bir meydan okuma.

Amerika'daki sistemin ve karar verme mekanizmalarının giriftliği dikkate alınır, projenin tekrar hayata geçirilmesinde bu faktörlerin hepsinin rol oynadığı söylenebilir. Yeni gelen ABD yönetiminin açıkla-

³ Bu konudaki en iyi kaynak Gorbaçov'un hatıralarıdır. Bkz: Mikhail Gorbachev, *Memoirs* (Londra: Bantam Books, 1997), ss.517-598.

masına göre de, Ulusal Füze Savunma Sistemi'nin tekrar başlatılmasının başlıca nedeni, yukarıda (madde 4) atıfta bulunulan ülkelerin saldırganlığına karşı bir tedbirdir.⁴ Ancak, bizim kanaatimizce, bu maddelerin son üçü diğerlerine nazaran daha bir dikkatle irdelenmelidir. Siyasi dengeleri değiştirerek uluslararası camia içerisinde yeni bölünme ve yapılanmalar yaratacak olan bu faktörlerin, Türkiye'nin bölgesel etkinliği üzerinde de önemli yansımaları olacaktır. Bu makalede, Amerikan savunma kararlarının küresel siyaset ve özelde Rusya üzerindeki etkileri incelenerek, gelişmelerin ne gibi sonuçlar yaratacağı ve Türkiye'yi nasıl etkileyeceği açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Rusya'da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu: Gerekçeler ve Beklentiler

Çeçen savaşlarının sonuçları arasında Rus siyasetinin radikalleşmesinden, şoven ve milliyetçi akımların güç kazanmasına kadar birçok önemli gelişme mevcut. Ancak, savaşların Rusya'da bir travma yaratarak yeniden yapılanmanın hayatiyetini ortaya koyması bakımından yararlı bazı etkileri olduğu da söylenebilir. Çeçenistan'da karşı karşıya kalınan askeri yetersizlik, NATO'nun genişlemesinin engellenememesi gibi konjonktürel bazı gelişmelerle de birleşerek Putin'in iktidara gelişini müteakip Rusya'nın "grand" stratejisinde kısa ve uzun vadeli iki temel değişime sebebiyet vermiştir:

1. Silahlı kuvvetlerin modernizasyonu,
2. Ulusal Savunma Doktrini'nde yeni bir anlayış.

Bir Rus uzmanın da dikkat çektiği üzere, Rus tarihinde ordunun rejim tarafından iç dinamiklere yönelik kullanılması olağandır.⁵ 17 Aralık 1999 tarihinde açıklanan ve 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Ulusal Savunma Doktrini⁶ de bu olguyu ispat ede-

⁴ "Füze sistemi Irak'a karşı," *Milliyet*, 29 Ocak 2001, s.14. Bu konudaki kapsamlı bir akademik araştırma için, bkz: Mustafa Kibaroğlu, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi", *Avrasya Dosyası*, C.6, No.2, Yaz 2000, ss. 90-105.

⁵ Aleksandr Vladimirov, *Voyennaya Reforma v Rossii* (Moskova: Izdatel'stvo YuKEA, 2000), s.114. Yalnız bu hükümlerle ilgili unutulmaması gereken bir nokta bulunmaktadır. Rusya'da ordu tamamen siyasi otoritenin boyunduruğu altında olagelmıştır. Bu sebeple, Rus ordusunun içeride belirli amaçlarla kullanılması, ordunun Rus siyasetinde belirleyici bir aktör olduğu anlamına gelmemektedir. Ordunun inisiyatif olarak siyasete müdahale ettiği iki olay vardır: İç Savaş esnasında Kornilov hadisesi ve L. Beriya'nın bertaraf edilerek yerine N. Hruşçev'in geçirilmesi. Fakat, Yeltsin'in hastalıklarının şekillendirdiği 90'lı yılların sonuna doğru ordu Rus siyasetinde kendini gittikçe daha fazla hissettirmeye başlamış; hatta, bir aralar (özellikle de Putin'i başa getiren sürecin hemen öncesinde), askeri darbe olacağı söylentisi Moskova'da en fazla konuşulan konu olmuştur.

⁶ Doktrinin Türkçe tercümesi için, bkz: "Rusya Federasyonu'nun Milli Güvenlik Konsepti," *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye* (İstanbul: Ülke, 2000), Yay. Haz. Yılmaz Tezkan, ss.217-228.

cek sistematik hükümler içermektedir. Doktrin, iç tehlikelere en az dış tehditler kadar yer vererek, silahlı kuvvetlerin "vatandaşların hayatına ve ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdidin zuhurunda veya anayasal düzenin şiddet kullanılarak değiştirilmeye kalkışılması durumunda" yasalar çerçevesinde kullanılabilceğini vurgular. Moskova'nın Çeçen krizinin çözümü için daha 1994 yılında bu tür bir yaptırıma başvurmuş olduğu düşünülürse, iç tehditlere karşı silahlı kuvvetlerin rolünün sistematize edilmesi olağan bir durumdur. Üstelik, doktrinde iç tehditlerle kastedilen etnik merkezcilik, şovenizm, dini/siyasi aşırılık, terörizm ve etnik ayrımcılığa benzer olgular NATO tarafından daha Mayıs 1991 tarihinde üye ülkelere yönelik yeni tehdit unsurları olarak sınıflandırılmış; açıklanan Yeni Stratejik Konsept (*New Strategic Concept*) ile ittifakın bu sorunlarla mücadeleye öncelik vereceği belirtilmiştir.⁷

Doktrinde yer alan silahlı kuvvetlerin ülkenin ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) sınırlarına yakın bölgelerde ortaya çıkan ihtilaf ve çatışmaların çözümü için kullanılacağı ibaresi de yeni değildir; esasen 1993 yılında ilan edilen "Yakın Çevre Doktrini" de benzer göndermelerde bulunuyordu. Yeni olan; Moskova'nın, eskisine nazaran çok daha net bir biçimde, eski Sovyet coğrafyasındaki köktendinci tehdide sessiz kalmayacağını ifşa etmesidir. "İslami tehdit ve terörizm," Çeçen savaşında uluslararası tepkileri hafifletmek isteyen Moskova tarafından uzun bir süre salt uluslararası camiaya yönelik bir bahane olarak kullanılmış,⁸ ancak Afganistan'daki gelişmelerin ve Orta Asya ülkelerinde geçen yıl meydana gelen olayların ardından Moskova'nın tehdit sıralamasında ciddi anlamda bir öncelik kazanmıştır.⁹ Zaten Çeçen sorunundan bunalmış olan Rus kamuoyu, silahlı kuvvetlerinin Orta Asya'da yeni bir batağa gömülmesine sıcak bakmasa da,¹⁰ Ulusal Savunma Doktrini'nin "ülkeyi istikrarsızlığa itme maksadıyla Rusya'ya karşı açık bir kampanya başlattığı" vurgulanan uluslararası terörizmle mücadeleye

⁷ Michael Legge, "The Making of NATO's New Strategy," *NATO Review*, C.39, No.6, Aralık 1991, ss.3-13.

⁸ Moskova'nın bölgedeki istikrarsızlık dalgasının yegane sebebinin İslami köktendincilik ve terör olarak gösterme çabaları Batı medyası tarafından da tüketilmekte olan bir olguydu. Ancak, son zamanlarda bazı Batılı uzmanların bu teze karşı çıkan yayınları başgösterdi. Bunların en önemlilerinden biri için, bkz: Rajan Menon ve Graham E. Fuller, "Russia's Ruinous Chechen War," *Foreign Affairs*, C.79, No.2, Mart-Nisan 2000, ss.32-44.

⁹ Örneğin; askeri konularda uzman bir Rus araştırmacı, İslamiyetin dünya ve Avrupa güvenliğinde en önemli faktör olarak telakki edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bkz: A. Kol'tyukov, "Faktori potentsial'noy nestabil'nosti na Evropeyskih granitsah," *Problemi Bezopasnosti Rossii i İh Reşeniye na Rubeje Tısayçeleliy* (Moskova: NİOPIK, 2000), Yay. Haz. V. V. Naumkin ve V. S. Çugunov, s.35.

¹⁰ Örneğin, bkz: Philipp Pachomow, "Islamischer Extremismus: Droht ein Flaechenbrand in Zentralasien?" *Moskauer Deutsche Zeitung*, No.20(42), Kasım 2000, s.5; Andrei Piontkovsky, "Russia's Fergana Valley Crusade," *The Russia Journal*, C.3, No.45, 18-24 Kasım 2000, s.5.

ağırlık vermesi Rusya'yı önümüzdeki dönemde sıcak gelişmelerle karşı karşıya bırakacaktır.

Sorun; Rus ordusunun bu tür tehdit unsurlarıyla mücadeleye hazırlıklı olup olmadığıdır. Çeçen Savaşı'nda maruz kalınan askeri başarısızlık, ortaya, Rus ordusuyla ilgili bazı önemli gerçekler çıkarmıştır:

1. Topyekun bir savaşı öngören Kızıl Ordu'nun Soğuk Savaş mantığı, aslında aynı konvansiyonel üstünlüğünü bugün de sürdüren Rusya Federasyonu silahlı kuvvetlerini büyük bir tuzağa düşürmüş, hantal ve mobilizasyonu son derece zor bir ordu yaratmıştır. Oysa, günümüzde tehdit algılamaları hızla değişmekte ve "Acil Müdahale Gücü" olarak adlandırılan küçük ama hızlı yapılanmalar daha işlevsel olarak kabul edilmektedirler. 1994-96 Çeçen Savaşı Rus ordusunun bu tür operasyonlara yatkın olmadığını kanıtladığı gibi, büyük silah kapasitesine rağmen, eski Sovyet coğrafyasında gelecekteki çatışmaların ağırlıklı bir bölümünü teşkil edecek gerilla savaşında da başarılı olamayacağını ortaya koymuştur.

2. Askeri bir operasyonun başarısı muharebe meydanındaki birlikler arasında eşgüdümün sağlanıp sağlanamayacağıyla ilintilidir. Oysa, Birinci Çeçen Harekatı'nda Rus ordusunun kara birlikleri arasında dahi eşgüdüm tesis edilememiştir. Bu sorunun önemli bir nedeni, birliklerin Savunma ve İçişleri Bakanlıkları gibi farklı idari yapılar altında dağıtılmasıdır.¹¹ Çeçenistan operasyonunda bu iki kurum arasında patlak veren çıkar çatışması ve anlaşmazlıklar bağlı birliklere de yansımış, zamanla hareketin başarısını engelleyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Vladimir Putin, ikinci hareket öncesinde eşgüdümün sağlanabilmesi için gerekli tedbirleri almış, böylelikle Rus ordusu başlangıçta büyük bir mesafe katedebilmiştir. Ancak, sorunun tümünden giderildiği söylenemez.

Mark Kramer, Eylül 2000 tarihli bir araştırmasında, 1987 yılında uçağıyla Kızıl Meydan'a inmeyi başaran Matthias Rust olayını aynı Mihail Gorbaçov'un silahlı kuvvetlerde reform için bir bahane olarak kullandığı gibi, Putin'in de Kursk faciasını Rus ordusunda reform için kullanabileceğine dikkat çekiyor.¹² Gerçekten de, iki olay arasında Rus

¹¹ Bu iki kuruma ilaveten, Federal Gümrük Muhafaza, Federal Güvenlik ve hatta Federal Demiryolları servisleri gibi toplam 11 bakanlığın hatırı sayılır miktarda (konunun uzmanlarına göre 900,000'den fazla) askeri birlikleri bulunmaktadır.

¹² Mark Kramer, *The Sinking of the Kursk*, Policy Memo Series No. 145, September 2000, Davis Center for Russian Studies, Harvard University, s.3. Bir başka benzerlik ordudaki lider kadronun tutumuyla ilgilidir. Aynı Gorbaçov'da olduğu gibi, Putin'le bazı Rus generalleri arasında görüş ayrılıkları baş göstermiş; bu generaller eleştirilerini açık bir biçimde ifade etmeye başlamışlardır. İki örnek; Çeçenistan'daki operasyonu durdurun

silahlı kuvvetlerindeki teknolojik yetersizliği ve altyapı çürümesini yansıtmaları bakımından önemli benzerlikler bulunuyor. Bir başka ifadeyle, her iki olay da silahlı kuvvetlerde modernizasyon gerekliliğini bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyor. Durum o kadar vahim ki, bizzat Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreter Yardımcısı Vladimir Potapov'a göre, "Gerekli reformlar yapılmadığı takdirde Rus ordusunun konvansiyonel bir savaşı yürütebilecek gücü bulunmuyor."¹³ Ancak, kaynak yetersizliği önemli bir sorun teşkil ediyor. Örneğin; Aralık 2000 başında, Rusya Savunma Bakanlığı, "eğitim uçuşları için gerekli yakıtın nihayet temin edilmesiyle birlikte" Alaska'nın karşısında yer alan Rus üslerine nükleer silah taşıyabilen uçakların tekrar gönderilmeye başlandığını dahi açıklayabiliyor.¹⁴

Rusya Federasyonu'nun silahlı kuvvetlerindeki maaşlı personel sayısı 3.1 milyon kişi. Bağımsız kaynaklar tarafından verilen rakamlara göre, Rusya'nın yıllık savunma bütçesinin yaklaşık % 70'i sadece bu maaşların ödemesine sarfediliyor.¹⁵ Kalan miktar ise, stratejik nükleer silahların idamesi için harcanıyor. Bu şartlar altında, modernleşmenin hayata geçirilebilmesi için personelde indirim kaçınılmaz gözüküyor. Nitekim, Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından açıklanan rapora göre, beş yıla yayılan bir zaman dilimi içerisinde ordunun sivil ve askeri personel sayısında beşte birlik bir indirim yapılacak. Ancak, bu karar uzun tartışmaların ardından alınmış "orta yolcu" bir karar. Konsey'in raporunu hazırlayan komisyonun çalışmaları esnasında Savunma Bakanı İgor Sergeev ile Genelkurmay Başkanı Anatoliy Kvaşnin arasında bir görüş ayrılığı patlak vermiş; kendisi de bir roket uzmanı olan Sergeev roket birliklerine dokunulmamasını isterken, Rusya'nın nükleer bir tehdit tehlikesi altında bulunmadığını düşünen Kvaşnin ise, önce roketlerle ilgili asker ve personelin sayısında indirim yapılması gerektiğinde ısrar etmiştir. Neticede, bütün askeri birimlerden yaklaşık % 20'lik bir indirime gidilmesi kararı alınmıştır. Emekliye sevkedilecek 600,000 kişinin 240,000'i subaydır. Bu subayların arasında 380 de general bulunuyor. Savunma Bakanlığı 365,000 asker ve 125,000 sivil personel kaybederken, İçişleri Bakanlığı'ndaki indirim sadece 20,000 kişi ile sınırlı.¹⁶ Ordunun muharebe gücünün

emri gelirse bunu gözyaşları içerisinde uygulayacağı demecini veren Vladimir Şamanov ile Kursk'un ısrarla yabancı bir denizaltı tarafından batırıldığını iddia eden Amiral Vladimir Kuroyedov'dur.

¹³ Alexander Golts, "A Risky Game of Poker for Russia's Military," *The Russia Journal*, C.3, No.45, 18-24 Kasım 2000, s.7.

¹⁴ "Bombers Sent Near Alaska," *The Moscow Tribune*, 2 Aralık 2000, s.2.

¹⁵ Vladimir Isachenkov, "Russia Set to Cut 600,000 Troops," *The Russia Journal*, C.3, No.44, 11-17 Kasım 2000, s.3.

¹⁶ Boris Krotkov, "Die Armee Soll Reduziert Werden," *Moskauer Deutsche Zeitung*, No.22(44), Aralık 2000, s.4.

zayıflamaması için emekliye sevk edilen tüm personel lojistik ve idari işleri yapanlar olarak belirlenmiş. 2005 senesine gelindiğinde ise, Rus silahlı kuvvetlerinin sadece üç ana birim altında toplanması öngörülüyor: Kara, hava ve deniz kuvvetleri. Putin, 10 yıldır tartışılan bu reformun gerçekleşmesiyle birlikte, Rus ordusunun yukarıda bahsedilen türde yeni tehdit unsurlarıyla başedebilecek küçük fakat etkin bir konvansiyonel kuvvete dönüşeceğinin ve silahlı kuvvetlerin kullandığı teçhizatın yenilik yapılmasının mümkün olacağını altını çiziyor.¹⁷

Rus Stratejisinde Yaşanan Değişim ve Olası Sonuçları

Bush yönetiminin Avrupa'ya ilk resmi gezisini düzenleyen Donald Rumsfeld, temaslarının ardından basına yaptığı açıklamada, Avrupalı meslektaşlarının Rusya'nın Yıldız Savaşları Projesi'nin hayata geçirilmesi konusunda Avrupa nezdinde baskı yaptığını kendisine ilettiklerini açıklamıştır.¹⁸ Projenin Rus dış politikasında bu derece öncelik kazanmasının önemli bir nedeni savunma harcamalarında yaratacağı artıştır.

1985 senesinde dünya genelinde 1.2 trilyon \$ askeri harcamalara sarfedilirken, 1998'de bu oran 785 milyar \$'a düşüyor; bu da, ABD'nin savunma harcamaları içerisindeki payını % 30'dan % 36'ya yükseltiyordu. ABD'nin bu sektöre ayırdığı para yaklaşık 305 milyar \$ olarak hesaplanıyor. Öte yandan, Amerikan yönetimince potansiyel düşman olarak nitelendirilen 7 ülke (Küba, İran, Irak, Libya, Kuzey Kore, Sudan ve Suriye) ile Rusya ve Çin'in askeri amaçlı harcamaları (106 milyar \$) ABD'nin askeri harcamalara ayırdığı bütçenin sadece % 35'ini oluşturuyor.

Rusya'nın savunma harcamalarına ayırdığı net rakam bilinmiyor; bu kalem için gizli fonlardan da para kaydırıldığı Rus kamuoyunda tartışılan bir konu.¹⁹ Ancak, resmi açıklamalara göre, Rusya 2001 yılı bütçesinin yaklaşık % 20'sini savunma amaçlı kullanacak.²⁰ Bir başka ifadeyle, savunma harcamalarına ayrılan 219 milyar Ruble, 2001 yılı bütçesinde öngörülen devlet giderlerinin yaklaşık % 18,34'ünü ve gayrisafi milli hasılasının % 2,82'sini oluşturuyor. Bu, ABD'nin ayırdığı paranın sadece % 2'sine tekabül ediyor.²¹

¹⁷ Martin Nesirsky, "Putin Affirms Will to Cut Back Military," *The Moscow Times*, 21 Kasım 2000, s.5.

¹⁸ "Like It or Not, US to Go Ahead with Missile System," *Turkish News*, 5 Şubat 2001, s.11.

¹⁹ Örneğin, bkz: Alexander Golts, "Secret Funds for Secret Budget," *The Russia Journal*, C.3, No.47, 2-8 Aralık 2000, ss.1 ve 5.

²⁰ "The High Price of Russia's Military Improvement Plan," *Stratfor.com's Global Intelligence Update*, 17 Kasım 2000 (www.stratfor.com).

²¹ Aleksey G. Arbatov, "Dilemmı voyennoy politiki Rossii," *Nezavisimaya Gazeta*, 16 Kasım 2000, s.5.

.....
Rusya'nın
ayakta kalan
ve uluslararası rekabete
dayanabilen tek sektörü
silah sanayiidir.

Bu şartlar altında, (petrol fiyatlarındaki artış dolayısıyla 2000 senesi hariç) devamlı bütçe açığı veren, yaklaşık 160 milyar \$'lık bir dış borç ödemesi bulunan ve 1991-98 yılları arasında IMF ve Dünya Bankası'ndan aldığı 35,7 milyar \$'lık dış yardımla²² ayakta

durabilen Rus ekonomisinin ABD'yle yeni bir silahlanma yarışını kaldıracak kapasitesi bulunmuyor. Bu durum da, Rusya'yı üç boyutlu bir siyaset izlemeye sevk ediyor:

1. Silahlı kuvvetlerin modernizasyonu için silah satışına hız verme,
2. Ulusal güvenlik için nükleer silahlara daha fazla atıf,
3. ABD'yi köşeye sıkıştırmak ve tecrit etmek için silahsızlanma görüşmelerinin devamı konusunda artan bir hassasiyet ve Kıta Avrupası ile daha fazla yakınlaşma.

Silah Satışı

Rusya'nın silah satışı söz konusu olduğunda dikkate şayan iki önemli husus bulunmaktadır. Birincisi, Rusya'nın ayakta kalan ve uluslararası rekabete dayanabilen tek sektörü silah sanayiidir. Üretimin devam etmesi ve araştırma ve geliştirmeye bütçe ayrılması için silah satışlarının kesintisiz sürmesi büyük önemi haizdir. Rusya'nın Çin'e silah satışı da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Çin'in silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için ihtiyaç duyduğu silah alımı hatırı sayılır bir rakamı ihtiva etmektedir. 1997 yılı itibariyle, dışarıya silah satışları Rusya'nın silah üretimine ayırdığı bütçenin yaklaşık % 50'sini karşılamakta ve bu satışların da ağırlığını Çin'e gönderilen silahlar oluşturmaktadır.²³ Madalyonun diğer tarafından bakacak olursak, Çin'in silah alımının % 70'i Rusya tarafından karşılanmaktadır.²⁴ Bu şartlar altında, Rusya'nın silah almak için kapısına dayanan her ülkeye kucak açması şaşkıncı değildir.²⁵ Üstelik; uluslararası siyasette hızla kan kaybe-

²² Rusya'nın aldığı dış yardım tartışmalı bir konu. Amerikan Kongresi'nin resmi rakamlarına göre rakam 66 milyar \$ iken, bazı çevreler rakamın abartıldığını ve Rusya'ya dış yardım kapsamında giden paranın sadece 36 milyar \$ olduğunu iddia ediyorlar. Bu konuda, bkz: Stanislav Menshikov, "\$66 Billion Aid to Russia Is a Myth," *The Moscow Tribune*, 17 Kasım 2000, s.2.

²³ Alexander A. Sergounin ve Sergey V. Subbotin, "Sino-Russian Military Cooperation: Russian Perspective," *Regional Studies*, C. 15, No.4 (1997), s.24.

²⁴ Şerman U. Garnett, *Ograniçennoye Partnerstvo. Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v İzmenyayuşeysya Azii* (Moskova: Carnegie, 1999), s.27.

²⁵ 2000 yılı itibariyle, Rusya, Libya ile 100 \$'lık askeri teçhizat, Hindistan ile 3 milyar \$'lık uçak ve Çin ile 1 milyar \$'lık erken uyarı ve radar sistemleri satışını ihtiva eden anlaşmalar imzalamıştır (Bkz: "Arms Trade May Haunt Russia Later," *The Moscow Times*, 24 Kasım 2000, s.8).

den Rusya, silah ticaretini, Batı'ya, özellikle de ABD'ye karşı "havuç ve sopa" siyaseti olarak kullanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta, silah satılan devletlerin İran ve Suriye gibi ABD tarafından tecrit edilen ülkeler olduklarıdır. Örneğin; yakın geçmişte, Rusya, ABD ile 1995 yılında imzaladığı İran'a silah satışını durduran bir anlaşmayı iptal ettiğini açıklayarak²⁶ Amerikan yönetimine önemli bir gözdağı vermiştir.

Nükleer Silahlar

Ulusal Güvenlik Doktrini'nin üzerinde durduğu önemli hususlardan bir diğeri, nükleer silahların kullanımınıdır. Rusya, kendisine yönelik bir saldırıyı durdurabilmek için nükleer silahlara da başvuracağını açık bir biçimde beyan etmiştir. Rusya'nın bu tutum değişikliği iki açıdan ele alınmalıdır: Askeri ve siyasi. Konvansiyonel kuvvetlerinin yukarıda değinilen mevcut vaziyeti karşısında Rusya'nın nükleer silahların caydırıcılığına başvurması olağan bir tedbirdir. Soğuk Savaş esnasında Kızıl Ordu'nun konvansiyonel üstünlüğünden korktuğu için nükleer silahları ön plana çıkararak Amerikan ve NATO stratejilerine karşı, Sovyet yönetimi nükleer silahları son çare olarak düşüneceğini vurgulayan taktik bir anlayış kullanıyordu. Ancak, şimdi roller değişmiş gözüküyor.

Öte yandan, Rusya'nın uluslararası siyasette ciddiye alınır bir aktör olarak kalmasının amili, nükleer silahlarının yarattığı caydırıcılıktır. Bunu güçlendiren bir başka faktör ise, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkıdır. Ancak, Amerikan yönetiminin, son yıllarda, Yugoslavya'ya NATO harekatında olduğu gibi Birleşmiş Milletler'i (BM) gözardı ederek bazı kararlar alması, Rus siyasi çevrelerinde büyük infial yaratmıştır. Nitekim, Doktrin, uluslararası alanda başlıca tehditlerden birini, "tek tek devletlerin ve devletler arası ittifakların özellikle BM ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi mevcut uluslararası güvenliği sağlama mekanizmalarının rollerini en aza indirme gayretleri" olarak değerlendirmektedir. Kaldırıcının iki tarafında yer alan nükleer silahlar ve uluslararası diplomasi vasıtalarından ikincisinin güç kaybetmesi karşısında, Rusya, bozulan dengeyi nükleer silahlara daha fazla atıfla geri getirmeye çalışmaktadır. Üstelik; bu esnada hem ABD yönetimine, hem de yakın çevresine önemli mesajlar vermektedir. Amerikalı uzmanların kendi değerlendirmelerine göre, Doktrin'deki gözdağının asıl hedefi ABD'dir.²⁷ Rus uzmanların bakış açısından ise,

²⁶ "Moscow: U.S. Can't Veto Trade with Iran," *The Moscow Times*, 24 Kasım 2000, s.3. Bu karar Duma tarafından da büyük memnuniyetle karşılanarak Rusya'nın bağımsız bir politika izlemeye başladığının işareti olarak değerlendirilmiştir.

²⁷ Bkz: "The Putin Doctrine: Nuclear Threats and Russia's Place in the World," *Stratfor.com's Global Intelligence Update*, 17 Ocak 2000 (www.stratfor.com).

taktik nükleer füzeler dışındaki hava kuvvetleri destekli nükleer silahlar hızla bozulan bölgesel istikrarın idamesi için Rusya'nın elindeki en güçlü siyasi kozdur.²⁸ Ancak, Rusya'nın nükleer silahlar konusundaki yaklaşımının diğer bir boyutu, silahsızlanma görüşmeleri esnasında yumuşayan tutumu olacaktır. Rusya silahsızlanma görüşmelerine her daim yeşil ışık yakan ülkeler safında gözükmeye çalışarak hem Yıldız Savaşları Projesi'ni tekrar başlatmayı planlayan ABD'yi köşeye sıkıştırarak, hem de zaten silahlanmayı kaldıramayacak olan kendi ekonomisini rahatlatacaktır. Yeltsin'in bütün uğraşlarına rağmen Duma'dan uzun yıllar boyunca geçmeyen SALT II Anlaşması'nın Putin'le birlikte halli de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Rusya-Kıta Avrupası Yakınlaşması

Ulusal Güvenlik Doktrini'nde dikkat edilmesi gereken son husus, Rusya'nın çok kutuplu bir dünyanın kurulması konusundaki kararlılığıdır. Doktrine göre, liderliğini ABD'nin yaptığı gelişmiş Batı ülkeleri devletler hukukunun bütün normlarını ihlal ederek ve askeri güç kullanarak kendi hegemonyalarını başat kılmaya çalışmaktadırlar. Bu gelişme karşısında, Rusya'nın, Soğuk Savaş dönemindeki "düşman kardeşi" Çin ile ilişkilerini geliştirme ve iki ülke arasında stratejik ortaklık kurma peşinde olduğu artık herkesçe bilinen bir konudur. Ancak, son dönemlerde olgunlaşmaya başlayan bir başka gelişme, Türkiye açısından Rusya'nın Çin'le kurduğu ilişkilerden çok daha büyük önemi haizdir: Kıta Avrupası-Rusya yakınlaşması.

Bir Rus uzman, Rusya ve NATO arasındaki işbirliğinin Rusya'nın ulusal çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde devamının Avrupa çapındaki kolektif güvenlik sisteminin geleceği için büyük bir önem arzettiğine dikkat çekmektedir.²⁹ Ancak, Rusya'nın Avrupa güvenliğinde Amerika'yı isteyip istemediği, ya da ABD için tasarladığı yer irdelenmesi gereken önemli bir husustur.

.....
 : **Bir Rus uzman,**
 : **Rusya ve NATO arasındaki**
 : **işbirliğinin Rusya'nın**
 : **ulusal çıkarlarına zarar**
 : **vermeyecek şekilde**
 : **devamının Avrupa**
 : **çapındaki kolektif**
 : **güvenlik sisteminin**
 : **geleceği için büyük bir**
 : **önem arzettiğine dikkat**
 : **çekmektedir.**

²⁸ A. Pis'yaukov ve A. Hryapin, "Rol' i mesto yadernogo orujija b obşey sisteme obespeçeniya bezopasnosti Rossii," *Problemy Bezopasnosti Rossii i Ih Reşeniye na Rubeje Tısyaçetiy*, ss.192-195.

²⁹ V. Çugunov, "Otsenka novoy stratejiçeskoj konseptsii NATO," *Problemy Bezopasnosti Rossii i Ih Reşeniye na Rubeje Tısyaçetiy*, s.57.

Amerikan başkanlık seçimleri öncesinde, ismi açıklanmayan üst düzey bir Rus yetkili, Rusya için ABD’de kimin iktidara geleceğinin önemli olmadığı, çünkü Putin dönemi Rus dış politikasında "eski Sovyet ülkeleriyle işbirliği güvence altına alındıktan sonra, Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin en önemli öncelik olacağı" yolunda bir açıklama yapmıştır.³⁰ Putin’in başkanlık seçimlerinin hemen ardından Avrupa başkentlerine bir dizi ziyarette bulunması Rusya’nın bu yaklaşımının en somut göstergesidir. Putin’in ziyaretlerinde üzerinde durduğu iki önemli husus, enerji ve Avrupa güvenliğidir. Örneğin; Fransa’da Rusya ve AB arasında bir "enerji ortaklığı"ni öngören anlaşma imzalanmış; bunu Rus doğal gazını ve petrolünü Avrupa’ya taşıyacak bir boru hattı konusunda bir dizi görüşme ve anlaşmalar takip etmiştir.³¹ Rusya’nın yeni dış politika anlayışında petrol ve gaz başta olmak üzere hammadde ihracının ve enerji hatlarının stratejik bir yer kazanmaya başladığı dikkate alınırsa,³² Putin’in gezilerinde bu konunun üzerinde durulması şaşırtıcı değildir. Fakat Avrupa güvenliğine atıf ve bu konunun görüşmelerde öncelik kazanan diğer bir hususu teşkil etmesi, çok daha önemlidir. Putin, bütün bu temaslarında, "Kıta Avrupası’nda siyasi istikrar ve güvenlik için daha fazla işbirliği" çağrılarının altını çizmiştir. Nitekim, Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov, Kasım 2000 ortasında Avrupa başkentlerine düzenlediği bir dizi ziyarette, AB’nin kendi silahlı kuvvetlerini yaratma faaliyetlerini desteklediklerini ve "yapıcı işbirliği için hazır olduklarını" açıklamıştır.³³ Amaç; Sovyet idaresinden de devralınan politika geleneği uyarınca, Kıta Avrupası’nın Rusya ile yakınlaşmasının sağlanarak NATO içinde bir bölünme yaratılması ve NATO’nun Atlantik kanadının Avrupa’dan tecrit edilmesidir. Bir Rus uzmanın ifadesine göre, şu an Batı aleminin ve Avrupa’nın Amerikanlaşmasına doğru çekilmek istenen NATO’nun genişlemesi Rusya’yı uygar manevra imkanından yoksun bırakarak Rus karşıtı güçlerin eline bir koz veriyor.³⁴ Oysa, askeri konularda tecelli edecek AB-Rusya yakınlaşması mevcut paradigmaları değiştirerek iki taraf arasındaki entegrasyona çok farklı boyutlar kata-

³⁰ Martin Nesirky, "Gore or Bush, US-Russia Ties in Tough Spot," *The Moscow Times*, 2 Kasım 2000, s.3.

³¹ Eric Helque, "Putin Meets EU, French Leaders," *The Russia Journal*, C.3, No.43, 4-10 Kasım 2000, ss.1 ve 20.

³² Rusya’nın yeni Dış Politika Doktrini ve buradaki enerji kaynak ve hatlarına atıf Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi’nin çalışmalarında üzerinde durduğu önemli bir husustur. Bu konuda, bkz: C. Cem Oğuz, "Bir Anka Kuşunun Ayak Sesleri mi?" *Stratejik Analiz*, C.1, No.10, Şubat 2001, ss.48-55; Nazim Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi," *Stratejik Analiz*, C.1, No.8, Aralık 2000, ss.52-60.

³³ "Ivanov Backs European Security Plans," *The Moscow Times*, 28 Kasım 2000, s.5.

³⁴ Dmitriy Glinitskiy-Vasil'yev, "Rasşireniye NATO na Vostok kak problema rossiyskoy i evropeyskoy bezopasnosti," *Rossiya i Osnovniye Institutı Bezopasnosti v Evrope: Vstupaya b XXI Vek* (Moskova: S & P, 2000), Yay. Haz. Dmitriy Trenin, s.128.

bilecektir.³⁵ Bu şartlar altında, askeri alanda Avrupa'nın ABD'ye bağımlılığını azaltmaya çalışan AB'nin ve Birliğin ekonomi politikalarının başını çeken Almanya'nın³⁶ Putin'in önerilerine sıcak bakması, Rusya'nın işini kolaylaştıracak faktörler olarak gözükmektedir. Öte yandan, Rusya Yıldız Savaşları Projesi konusundaki Avrupalıların geleneksel çekincesini çok iyi kullanmakta, özellikle Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması'nda (AKKA) değişikliğe gidebileceğinin altını çizmektedir.³⁷

Rusya ve Avrupa Arasındaki Yakınlaşmanın Türkiye Üzerindeki Olası Etkileri

Öte yandan, Rusya'da silahlı kuvvetlerin modernizasyonu ve strateji değişimi ile birlikte başlayacak bu sürecin Türkiye açısından büyük önemi haiz bir dizi konjonktürel gelişmeye neden olacağı beklenmelidir. Bu gelişmelerin ne yönde seyredeceğini kestirebilmek için mevcut bazı olguların üzerinde durmakta büyük fayda vardır:

1. Rusya ve Kıta Avrupası arasındaki yakınlaşmanın Rusya'nın güvenlik kaygıları, Avrupa'nın ise daha ziyade ticari beklentileri nedeniyle önümüzdeki dönemde hız kazanacağı beklenmelidir. Bu sürecin lokomotifine ise, Almanya olacaktır. Almanya'nın geçen sene Rusya ile ticaret hacminin % 67.4'lük bir artış göstererek rekor kırdığı³⁸ dikkate alınır, Alman stratejisinde Rusya'nın yeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Sorun; Almanya ile Türkiye'nin Avrasya politikalarının kesişip kesişmediği ve Almanya'nın *Ostpolitik*'inin ortak bir AB siyasetine dönüşüp dönüşmeyeceğidir. Bugünkü şartlar altında, Türk ve Alman yaklaşımları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Ülkemizde 90'lı yılların ilk başlarında Orta Asya ve Kafkaslar'a Türkiye üzerinden gireceklerine inanılan Avrupa ülkelerinin söz konusu coğrafyada aslında Rusya üzerinden iş yapma arayışında oldukları ve, bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin stratejik önemini yitirdiği artık aşikardır.

2. Zaten AB'nin kendi silahlı kuvvetlerini oluşturma gayretlerinden tecrit edilen Türkiye, görünen o ki, ABD'ye daha da fazla

³⁵ Oleg Barabanov, "Tendentsii razvitiya OVPB i ZES: Nejdanniy vizov dlya Rossii," *Rossiya i Osnovniye Instituti Bezopasnosti v Evrope: Vstupaya b XXI Vek*, s.97.

³⁶ Son dönemlerde, Amerikan medyasında, Almanya'nın askeri konularda NATO'dan daha bağımsız bir politika izlemeye başladığına ve AB'nin askeri yapılanması için Rusya ile özel ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini vurguladığına dikkat çeken haberler yer almaya başlamıştır. Bkz: Roger Cohen, "An Evolving Europe Raises US-NATO Anxiety," *International Herald Tribune*, 12 Şubat 2001 (www.iht.com).

³⁷ Mesela, bkz: Dmitriy Rogozin, "Russia's New Foreign Policy Priorities," 18 Mayıs 2000, The Nixon Center, Program Brief, C.6, No.13 (www.nixoncenter.org/publications/Program%20Briefs/vol6no13Rogozin.htm).

³⁸ "Handel mit Osteuropa Stark Gewachsen-Rekord mit Russland," *Moskauer Kurier*, No.8(9), Kasım 2000, s.12.

yakınlaşacaktır. Ancak, ABD'nin siyaset oluştururken küresel etkenleri baz aldığı Türkiye'de sıklıkla reddedilen bir olgudur. Kanaatimizce, ABD'nin Rusya politikasının önemli bir boyutu Uzak Doğu-Pasifik'teki Amerikan beklentileridir. Çin'in iyice güç kazandığı bir bölgede, Amerikan yönetimi için Rusya iyi bir denge unsurudur. Türkiye'nin dikkat etmesi gereken husus, Bush yönetiminin hangi bölgeye ağırlık vereceği ve Rusya'nın dengeleyici bir unsur olup olamayacağı konusundaki inancının ne olduğudur. Ancak, Türkiye'deki yaygın kanaatin aksine, Bush yönetiminin Rusya konusunda sert bir politika izleyeceği beklenmemelidir. Amerikan yönetiminin bastıracağı başlıca konular uluslararası silah satışı gibi Türkiye açısından marjinal konulardır. Örneğin; Clinton yönetiminin Bakü-Ceyhan ısrarının zaten ABD'deki petrol lobisinin büyük etkisi altında olan Bush ve kadrosu tarafından aynı şekilde sürdürüleceğini beklemek iyimserlik olacaktır.

3. Moskova'daki Türkiye imajı iki temel faktöre dayanmaktadır: ABD'nin stratejik ortağı ve sadık bir NATO üyesi. ABD'nin ve NATO'nun Rus siyasetinde ve Rus halkı arasında bir günah keçisi haline geldiği ve her iki aktöre de büyük tepki duyulduğu dikkate alınrsa, Türk-Amerikan yaklaşmasının Türk-Rus ilişkileri üzerinde menfi bir tesirde bulunacağı mutlaklıdır. Türkiye'de AB'ye tepki duyan bazı çevrelerin Rusya ve eski Sovyet coğrafyasını bir alternatifmiş gibi gösterme gayretleri, bu nedenle (mevcut şartlar altında) tutarsız ve gerçekdışıdır.

4. ABD ile AB, özellikle de Almanya ve Fransa arasındaki görüş farklılıklarının önümüzdeki dönemde derinleşmesi beklenmelidir. Savunma konuları bu görüş farklılıklarının en önemli bölümünü teşkil edecektir. Bu durumun Türkiye üzerinde de önemli tezahürleri olacaktır. Güvenlik alanında Rusya-Kıta Avrupası arasında tecelli edecek bir yakınlaşma, gerek NATO'nun geleceğini gerekse Türkiye'nin Avrupa için zaten kaybolmaya yüz tutmuş stratejik önemini tartışmaya açacaktır. Bu süreç esnasında ABD'nin Yıldız Savaşları Projesi yakinen takip edilmelidir.

Sonuç

Putin, bir yıllık icraatları süresince, Rusya'nın karşı karşıya olduğu sorunları doğru teşhis ederek son derece akılcı ve gerçekçi politikalar izlemekte; Yeltsin döneminde ihmal edilen birçok reformu toplumsal dinamikleri sarsmadan ve geniş

.....
: **Savunma harcamalarında**
: **yeni bir artışı**
: **kaldıramayacak olan**
: **Rus ekonomisinin mevcut**
: **hali karşısında,**
: **Putin, orduda ıslahat ve**
: **sağlıklı bir daralma ile**
: **kaynakları daha verimli**
: **bir şekilde kullanmayı**
: **istemektedir.**
:

çaplı bir konsensus oluşturarak uygulamaya sokmaktadır. Bunlardan biri de, Rus silahlı kuvvetlerinin modernizasyonudur. Savunma harcamalarında yeni bir artışı kaldıramayacak olan Rus ekonomisinin mevcut hali karşısında, Putin, orduda ıslahat ve sağlıklı bir daralma ile kaynakları daha verimli bir şekilde kullanmayı istemektedir.

Ancak, Rus silahlı kuvvetlerinin karşı karşıya olduğu çok önemli bir başka handikap, insan faktörüyle ilgilidir. Rusya'nın siyasi ya da ekonomik sorunları, gerekli reçeteler uygulandığı takdirde, kısa vadede bir ilerleme kaydedilmese de, üstesinden gelinebilecek sorunlar olarak gözükmemektedir. Fakat, demografik kaos, alkol bağımlılığı veya uyuşturucu kullanımı gibi toplumsal sorunlar Rusya'da çok daha kaygı verici bir hal almış ve kronikleşmiştir. Bunun yansımaları, orduda da görülmektedir. Örneğin; üniforma taşıyan erat ve subay kadro arasında intihar vakaları hızla artmıştır. Alkol kullanımı çok yüksek bir seviyededir. Askerin moral durumu o kadar vahimdir ki, Çeçenistan'da savaşan birliklerin cesaret verici haplar kullandıkları dahi iddialar arasındadır. Orduda 20 \$ olan asgari ücret mesleki cazibeyi gölgelemektedir.

Öte yandan, bu yeniden yapılanmanın Rus stratejisinde yaratacağı değişim ise, şu şekilde tecelli edecektir:

1. Rusya, giderek artan bir biçimde, eski Sovyet coğrafyasında, özellikle de Orta Asya'da daha aktif bir politika izleyecek ve bu bölgede cereyan edecek olaylar karşısında mevcut bütün risklere rağmen taraf olmayı göze alacaktır.

2. ABD'yle ilişkilerin gerildiği bir ortamda, Rusya, gerek ekonomik beklentilerle gerekse ulusal güvenlik kaygılarıyla Kıta Avrupası ile yakınlaşmaya hız verecek ve Avrupa-ABD ilişkilerini kendi çıkarlarına göre yönlendirmeye çalışacaktır.

Bu şartlar altında, Rus stratejisinin başarılı olup olamayacağı içerideki sorunlarla dışarıdaki şartların ne ölçüde kesişeceği ile ilintilidir.